

УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКИЙ ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Іван МОНОЛАТІЙ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)
iwan.monolatij@gmail.com

Враховуючи типovu для західноукраїнських земель у т. зв. імперський період тенденцію до самоізоляції етнонаціональних спільнот, ішлося передусім, з одного боку, про надання кредиту довіри “іншим”, а з іншого – про готовність взаємодіяти з тими “чужими”, співпраця з якими не була апробувана групою раніше або не перетворилася на тенденцію. Етнополітичні процеси на західноукраїнських землях у пізньогабсбурзьку добу свідчать, що в окремих випадках одним із факторів досягнення політичного консенсусу між етнонаціональними меншинами рівного статусу слугувала різновекторність їхніх етнонаціоналізмів¹. Це твердження прийнятне, зокрема, для випадків співжиття діаспорних і тубільних спільнот.

Проілюструймо ці міркування на прикладах взаємодії українських і єврейських політичних акторів в Галичині й на Буковині кінця ХІХ – початку ХХ ст. Фатальну відчуженість українського та єврейського націоналізмів зауважив С. Гольдельман, котрий писав: “...Що знали ширші жидівські кола... про тяжке пригноблення всякого українського національного життя, про українські болі, українські сподівання? Власне нічого! Ані українці не мали охоти допустити чужинця до внутрішніх покоїв свого інтимного національного життя, ані жида не виявили будь-якого справжнього зацікавлення з українською суспільністю. Неначе сліпий мур, непрозора

заслона відокремлювала два народи один від одного, хоч вони жили впродовж століть разом... спільна неволя веліла з'єднатися для боротьби проти спільного ворога, а вони залишилися незмінно у своїй відчуженості"².

Така інтерпретація природи етнонаціоналізмів зайвий раз засвідчує тезу, що єврейський та український народи мають неспівмірні моделі етнічного буття-виживання. Приміром, євреї виживають у розсіянні між чужими народами, а українці – на своїй землі. Життя серед чужих і часто ворожих між собою етнофорів ставило перед євреями нелегке завдання: безпомилково визначити найсильнішого. Адже помилка могла мати й трагічні наслідки. Орієнтація на інтереси найсильнішої сторони гарантувала євреям виживання в рамках, котрі вона для них визначала. А що українці протягом своєї історії найчастіше були слабшою стороною, то зрозуміло, що в усвідомленні групи виробився стійкий стереотип ворожого ставлення євреїв до українських інтересів. Отже, вимагати від євреїв переходу на бік слабших означало вимагати від них неможливого, тобто відмови від основної умови виживання.

Імовірне розмежування орієнтирів етнічних рухів у тубільних і діаспорних спільнотах ілюструється українським та єврейським варіантами кордоцентризму. Так, сповідуючи сепаратистські настрої стосовно польських політичних фігур у Галичині, українська суспільно-політична думка досліджуваного періоду зазвичай демонструвала повагу до сіонізму як "будучності (майбутнього. – *І. М.*) Жидів"³, а отже, перспективного етнічного руху, доктрини розв'язання єврейського питання в Галуті та створення в майбутньому власної держави. "Сіонізм, – писало, розмірковуючи над результатами сіоністського конгресу в Базелі, львівське "Діло", – хоч не зібрав під своїм прапором всіх жидівських мас, все ж таки найкраще відбиває в собі всі ті прояви жидівських національних стремлень, що для нас (українців. – *І. М.*) не можуть бути рівнодушними..."⁴. Це, як і власне постать засновника сіонізму Т. Герцля, українці характеризували позитивно: "Дошєрва Герцль своїм капітальним твором ("Єврейська держава". – *І. М.*) вказав жидівському народови нові дороги, ставлячи йому за ціль створення незалежної жидівської держави (розрядка в оригіналі. – *І. М.*). Мала нею стати Палестина, куди Жиди, розсіпані тепер по цілім сьвіті, повинні вернути, та воскресити державу Давида і Соломона"⁵.

В оцінках українських громадсько-політичних періодичних видань, котрі час від часу вдавалися до роздумів про сутність сіонізму, етнічна мобілізація євреїв на зламі XIX – XX ст. трактувалася як “національне освідомлення галицьких Жидів”⁶. Тому відмінність між цілями етнонаціоналізмів спричиняла різноспрямованість етнічних рухів, що у випадку з автохтонною й діаспорною спільнотами ставала важливим чинником імовірного виникнення їхньої взаємної конкуренції.

Рецепція етнонаціоналізмів як одного з факторів толерантного міжетнічного співіснування, враховуючи притаманний їм нонконформізм щодо опонентів, визначає значущість тих його концептів, що стосуються “чужих”. Проілюструймо це явище на прикладі його українського варіанта. Згідно з твердженнями дописувачів часопису “Діло”, “... не маємо найменшої причини іти слідами польських націоналістів, та заявляти Жидам, що коли вони не робитимуть політики в нашу користь, то... (пробіл в оригіналі. – *І. М.*) зашкодять собі самі. Розуміємо дуже добре незвичайно тяжке положене жидівських мас, непричасних до польсько-української боротьби, а втяганих у неї, причім найчастійше приходять ся їм грати ролю орудя в руках сильнішого супроти слабшого і заробляти тим способом не дуже лестну опінію...”⁷. Тому складниками співіснування в одному соціальному просторі ми можемо вважати відмову від політичної, мовної й релігійної винятковості й намірів асимілювати “чужих” у лоні власних етнокультурних цінностей, а також декларування толерантності до “іншості”.

Одну з перших взаємодій українських і єврейських політичних акторів було реалізовано 1873 р., коли в ході передвиборчої кампанії до рейхсрату єврейська організація пронімецької орієнтації “Шомер Ісраель” послідовно обстоювала засади співробітництва з іншими етнічними меншинами, зокрема з українцями. Внаслідок цього українці отримали 15 мандатів, євреї – три⁸. Щоправда, як висновують історики, українські політики виявилися неготові до українсько-єврейських політичних союзів, адже, приміром, греко-католицькі священники скаржилися, що євреї по селах “зненавиджені”, тому агітація священників за співпрацю з ними призведе до втрати авторитету духовництва серед селян⁹. Як бачимо, одна зі сторін переговорного процесу демонструвала необхідний для захисту власних інтересів корпоративізм. А що таку співпрацю можна інтерпретувати як випробування українців і

евреїв на політичну зрілість, то очевидним є фіаско цих ініціатив: згодом ні українські, ні єврейські політики не поверталися до спроб порозуміння, а на виборах євреї підтримували поляків¹⁰.

Одним із чинників, що впливали на етнополітичну поведінку євреїв, було зосередження сил для боротьби за посольські мандати у крайових сеймах і рейхсраті. Оскільки в досліджуваний період у Галичині стали міцніти український і єврейський етнічні рухи, для передвиборчих коаліцій етнічних еліт цих двох етнонацій склалися сприятливі умови¹¹. А що до компромісу між собою слабші сторони змушувала потреба протистояти сильнішому суперникові, то, скажімо, природа українсько-єврейської коаліції 1907 р. полягала в антагонізмі до спільного ворога – польського етнонаціоналізму¹². Як згадував сеньйор українського політичного життя К. Левицький, “...Нав’язано зносини з партією жидів-сіоністів, щоби відірвати переважну частку жидів від спільної акції з поляками. Ми поставили тоді жидам отверту альтернативу: ‘союзник мого ворога – мій ворог, ворог мого ворога – мій союзник!’. Жиди-сіоністи рішилися піти з нами...”¹³.

Перші ознаки об’єднання проявилися в ході боротьби, що розгорнулася навколо ухвалення нового виборчого закону 1905–1906 рр. Вимогу сіоністів щодо створення окремої єврейської виборчої курії підтримали українські партії, представлені у рейхсраті (УНДП, УРП, УСДП), а лідер Українського парламентського клубу Ю. Романчук вніс інтерпеляцію щодо її створення¹⁴. На ці події відгукнувся В. Жаботинський, котрий зокрема написав: “Одна з найясніших сторін у нинішньому русі галицького єврейства – це саме протест проти ‘використання’ єврейських голосів для зміцнення польської зверхності над русинським населенням. Бути рабами і допомагати поневоленню інших – обидві частини цієї ролі, очевидно, однаково набридли нашим братам з-під Підволочиського. Це зрозуміли й русини – читач пам’ятає, мабуть, як підтримали їхні депутати Василько та Романчук вимогу щодо окремого представництва для євреїв”¹⁵.

Для цього лідери українців вимагали: 1) розподілу мандатів не за територіальним принципом, а за національними виборчими округами; 2) заборони нерівноправних виборів у Галичині (порівняно з іншими краями, а також не дозволити владі відкрито сприяти польському елементу);

3) зміни правил функціонування виборчих комісій з метою усунення виборчих зловживань; 4) створення верховного виборчого трибуналу для розслідування виборчих фальсифікацій. Українські послы також вимагали дотримуватися реального співвідношення між податковою виборчою спроможністю, рівнем культури й іншими цензовими обмеженнями, котрі не/допускали громадян до виборів, а в розподілі мандатів – визнати найвищою цінністю індивідуальність людини, не пов'язувати питання про виборчу реформу зі справою розширення крайової автономії, зокрема для Галичини¹⁶.

На підтримку вимоги створити національне представництво для євреїв єдиним фронтом виступили західноукраїнські сіоністи. Як зауважував В. Жаботинський, “під час кампанії за загальне виборче право, коли австрійські сіоністи та соціал-сіоністи висунули вимогу національного представництва для єврейського народу в Райхсраті та сеймах, – галицьке єврейство підтримало цю вимогу дослівно тисячами зборів та мітингів. Сотки телеграм з аналогічними резолюціями було надіслано президентові (голові парламенту. – *І. М.*) Гавчеві. Рух охопив найширші кола, просякнув у самі глибини єврейської маси, старозавітні діди з пейсами та в ярмулках, молоді робітники та інтелігенти – всі юрмами збиралися на мітинги і підписувалися під вимогами національного представництва. У жадного спостерігача не могло залишитися сумнівів: галицьке єврейство віднині бажає жити задля себе і говорити за себе, як самоціль, а не як зняряддя хоч би чиєї чужої політики”¹⁷.

Щоправда, іншу тональність мала оцінка українсько-єврейської коаліції на місцях. Промовистий приклад – етнополітична поведінка частини єврейських послів до рейхсрату й Галицького крайового сейму на організаційному з'їзді 6 січня 1907 р. у Львові. На ньому союз сіоністів з українцями оцінили як “ганебний і ворожий єврейському народу”, а член президії, делегат зі Станиславова А. Німгін, оголосив: “Ми є польськими євреями і такими хочемо залишатися. Але разом з тим хочемо, щоби польський єврей перестав бути ізгоем суспільства, в якому живе. А хочемо цього не тільки у власному інтересі, але теж в інтересі народу, з яким нас пов'язують столітні узи. Ми разом з цим народом будемо усувати усі різниці, які існують між нами – аби той вузол розв'язати, аби людність єврейська мала у руках реальні права, бо участь у політиці для неї теж е

природною”¹⁸. Таким чином, як зауважує Л. Штрайт, було задекларовано утворення крайової організації для захисту політичних прав та економічних інтересів євреїв у тісному взаємозв’язку із загальнодержавними й етнічно-польськими інтересами¹⁹.

Додаймо, що історики підраховали: розмежування виборчих округів було таким, що один депутат обирався або від 40 тис. німецького населення, або від 52 тис. польського, або від 102 тис. – українського. У Галичині, наприклад, закон 1907 р. забезпечував перевагу поляків. Виборчі округи було сформовано таким чином, що 34 округи, де поляки були в більшості, обирали по одному депутатові. Звісно, ні євреї, ні українці не отримували тут свого представництва. У тих же округах, де українське населення становило більшість, потрібно було обирати по два депутати. При цьому першому з них для перемоги необхідно було зібрати 51% голосів, у той час як другому – тільки 26%. Така система забезпечувала польській етнічній групі можливість обирати своїх депутатів до рейхсрату²⁰.

Тому зрозумілою є така підтримка українсько-єврейської передвиборчої коаліції 1907 р.: “Значення цієї зміни оцінили – лише з різним почуттям – і українці, і поляки. Перші чудово зрозуміли, що в десятках мішаних округ, де лише єврейські голоси давали перевагу польській меншості, скінчилося шляхетське панування – і тепер шляхом згоди з євреями можна буде пропорційно поділити ці депутатські крісла. Саме тому український депутат д-р Романчук виступив у Райхсраті як переконаний оборонець єврейських вимог, – і в різних частинах Галичини українські збори ухвалили резолюції аналогічного змісту”²¹. Обрані до рейхсрату сіоністи (троє від Галичини й один від Буковини) в червні 1907 р. утворили єврейську національну фракцію – “Єврейський клуб”, котрий став першим об’єднанням такого роду в тогочасному європейському парламентаризмі. Програма єврейської фракції містила вимоги визнання єврейської національності й мови під час переписів населення, створення національно-персональної автономії, права заміни для євреїв недільного відпочинку на суботній²².

Питання про зміну законодавства і проведення виборчої реформи активно обговорювали й буковинські євреї. Як зауважував 13 березня 1906 р. на засіданні Палати послів Б. Штраухер, “...Я знаю, що ми, євреї, не є значним фактором й уряд не зважає на наші бажання і вимоги; ми не

можемо загрозувати йому ні в парламенті, ні в політиці, бо уряд, як відомо, боїться лише тих партій, які є небезпечними і незручними через їх вагу та велику кількість прихильників. [...] Внаслідок нехтування євреїв, відмови від запровадження пропорційного представництва як інструменту захисту меншин, а також створення виборчих округів євреї мають змогу сьогодні отримати щонайбільше лише третину від належних їм мандатів. Це не є точним відображенням складу населення. Це є – і ми маємо сказати це голосно і чітко – нечувано важкою несправедливістю. Євреї бажають відтепер мати власних депутатів, які б вільно могли представляти своїх оновірців і таким чином краще обстоювати свої інтереси...”²³.

Однак саме цей приклад українсько-єврейського союзу, зосібна активна позиція окремих етнофорів, передусім українців (Ю. Романчук), підтвердив формулу прийнятого компромісу етнічних меншин: обстоювання актуальних для “своїх” цілей власними політичними факторами при одночасній взаємодії з рівностатусними “чужими” на платформі спільного захисту громадянських прав. “Руска інтелігенція жила з жидами все в згоді, мимо того, що на тім вона сама найбільше терпіла, бо наш мужик знає лиш Жида-коршмара та Жида-лихвара – отже таке симпатизоване з Жидами видало ся нашому мужикови, що найменше підозріле. Та руска інтелігенція не зважала на се, а підпирала жидів що сили – доказом того вибір двох сионістичних послів рускими мужиками в Галичині та підпиране жидівського клубу в парламенті”, – резюмувала чернівецька газета “Буковина”²⁴.

Щоправда, цього виявилось замало, щоб зламати взаємні стереотипи, налаштувати обидві сторони на взаємодію. Тягар минулого, як і докори “третьої сили” стосовно етнополітичної поведінки євреїв у досліджуваний час, був важливіший²⁵. Надто показова тут була, так би мовити, “збірна” позиція польських політичних акторів, зосібна намісника Галичини А. Потоцького, котрий застерігав очільника Народного комітету УНДП К. Левицького від українсько-єврейського компромісу: “...не буде добре як наші (українські. – *І. М.*) виборці відкличуть свої голоси на Жидів”²⁶. А що підтримка українців на виборах 1907 р. забезпечила перемогу кільком єврейським кандидатам і водночас внесла напругу в польсько-українські взаємини, то ми вважаємо взаємопов’язаними процеси посилення сионістських настроїв серед євреїв і наростання антисемітизму серед

поляків. У цьому компоненті взаємодії етнічних меншин їхній співпраці перешкоджала відсутність агрегованих політичними акторами платформ, що трактували б співпрацю з рівностатусними “чужими” імперативом успішного захисту їхніх інтересів від наступу держави й титульного етносу. Додатковими суб’єктивними факторами були брак спільно виробленої платформи комплексного врегулювання проблеми міжетнічних взаємин у досліджуваному хронотопі й намагання кожної зі сторін розв’язати питання, важливі для “своїх”. А відсутність політичних фігур, що послідовно б артикулювали права українців і євреїв на етнополітичний ренесанс, звужує спектр їхніх союзників до індивідуального рівня. Власне, на такій платформі й співпрацювали етнофори з числа етнонаціональних спільнот, котрі захищали інтереси як “своїх”, так і “чужих”. Відтак українсько-єврейський передвиборчий союз 1907 р. ми вважаємо, з одного боку, тактичним компромісом, спільним короткотерміновим “ходом” у політичній боротьбі проти поляків на селекторальному полі (“Союзник мого ворога – мій ворог, ворог мого ворога – мій союзник!”²⁷), а з другого – взаємовигідним компромісом, що між поступками і здобутками сприймають як прийнятний у момент укладання згоди й у післякомпромісний період.

Визначальною передумовою для досягнення компромісу між етнічними меншинами на Буковині ми вважаємо виборчу кампанію 1904 р. до Буковинського крайового фейму (далі – БКС). Показовою тут була перемога “вільнодумних” кандидатів: вони здобули 17 місць, натомість консерватори й вірмено-поляки разом – 12 мандатів; окрім них, були ще по одному депутату від соціал-демократів і т. зв. “нейтральний” (позапартійний)²⁸. А що на представників етнічних меншин, зокрема у фокусі євреї – українці, помітне враження справили публікації в громадсько-політичних періодичних органах, лейтмотивом яких був пошук двостороннього діалогу²⁹, то характерною ми вважаємо статтю-спогад у чернівецькій газеті “Die Volkswehr” про перемогу “Вільдумного Союзу” на сеймових виборах: “Це було у липні 1904 р. [...] Давні вороги помирилися. Газети закопали сокиру війни. Навіть колишній ‘німецько-народний’ орган, який ще недавно проповідував економічний бойкот євреям... називав євреїв не інакше як ‘паршиві’ та ‘пустодзвони’, трубив примирення. У дворі єврейської релігійної громади... євреї вигуками ‘ура’ зустрічали німецького депутата Відманна, що [зі свого боку] присягався

їм у вірності. На [національному] домі християнських німців приклеєно виборчий плакат, написаний єврейськими літерами, а в колишньому антисемітському органі повідомлялося, що також й євреї не нехтуватимуть безкоштовним пивом німецького дому і питимуть зі своїми християнськими співгромадянами за здоров'я як 'семітів', так і 'антисемітів'. Й навпаки. Місто Сучава також переживало небачене досі свято. Євреї та румуни на ярмарковій площі також танцювали разом 'Хору'. Але найбільше веселилися в селах і містечках русини і євреї. Русини – бо реакційні бояри, які діяли пліч-о-пліч з великими польськими землевласниками, програли вибори, а вони, досягнувши порозуміння з молодорумунами, змогли забезпечити собі у сеймі належне представництво. Євреї – тому, що за свою чесну допомогу вони плекали надію отримати від братання народів правдиву і повну рівноправність у краї; ще тому, що кожного разу ними керувала ілюзія участі у святі звільнення народу, який пробуджується. Євреї протягом століть на собі випробували морок гетто й інші ганебні та образливі утиски, й тому, маючи співчуття до кожного пригнобленого народу, стають завжди на його бік. [...] Це співчуття... також політичний розрахунок спонукали їх до жертвовної політичної дружби з русинами Буковини...”³⁰.

Отже, на відміну від пасивних потенційних союзників, природними партнерами з-поміж рівностатусних “чужих” є ті політичні актори, що формуються в середовищі представницьких органів влади. І хоча ідеології, агреговані їхніми лідерами, відрізнялися, вони створювали бодай теоретичну платформу для налагодження співпраці, скажімо, українців і євреїв. Приміром, українські політичні актори ставили такі двосторонні завдання: “...в Українців, як і в Жидів на Буковині є один спільний інтерес, що вони, хочби йшли кожді своєю дорогою, можуть собі допомогти і те треба конечно робити в інтересі обох націй. [...] Жидівська поміч Українцям повинна показатись головно в цілковитім розриві з німцями... не тому, щоби віддати при виборах свої голоси Українцям, а тому, щоби жити і розвивати ся самостійно, не даючи себе використовувати одній нації в цілі поневолення других. [...] Жиди повинні працювати разом з Українцями в цілі цілковитої демократизації політичного устрою в Австрії взагалі, а специяльно на Буковині... на Українцях тяжив би обовязок помагати Жидам в борбі о те, щоби жидівському населеню в Австрії признано всі належні

національні права. Жиди, як безземельний народ не можуть мати претенсії до автономії, але вони мають повне право жадати для себе автономії в справах національного життя, і належної репрезентації так в державній раді, як і соймі, а також признання єврейської мови державною”³¹.

Зрозуміло, що варіативність ініціатив, спрямованих на інформування іншої сторони про готовність до перегляду характеру взаємодії, узгодження інтересів, вияви поваги стосовно “чужих” тощо, не коригують спільного знаменника компромісу етнічних меншин. Однак вони є наслідком безпосередніх дій для досягнення співпраці з “іншими” чи зменшення двосторонніх суперечностей.

Таким чином, маємо справу з, так би мовити, передкомпромісною стадією “Буковинської згоди”, що була сформована на ґрунті певних об’єктивних і суб’єктивних суперечностей. Останні виокремлювалися в економічних, політичних та ідеологічних інтересах етнонацій регіону. Ми вважаємо, що таку ситуацію слід розглядати в контексті тогочасної етнополітичної ситуації. А оскільки діалектика політичних взаємин сторін з приводу об’єктивних і суб’єктивних суперечностей, виражених в інтересах і конкретних діях сторін компромісу, складна, ми пропонуємо подивитися на динаміку міжетнічного компромісу крізь спроби введення в дію нового виборчого закону до БКС.

Його проект було запропоновано ще 1904 р., коли політичні актори етнічних меншин ухвалили компромісне рішення (поступка “Вільнодумного Союзу” на користь консерваторів) про створення нової виборчої курії, де право голосу мало б усе доросле чоловіче населення регіону (аналогічна п’ятій виборчій курії до австрійського парламенту, запровадженій у 1890-х рр.). Крім цього, законопроект передбачав упровадження в усіх куріях безпосереднього й таємного голосування. Остаточний варіант реформи встановлював такий розподіл мандатів: від землевласників – 15, від міст і Торгово-промислової палати – 14, від сільських громад – 14, від загальної курії – 10, за посадою – два (всього 55 депутатів сейму)³². А що парламентські вибори 1907 р. відбулися за новим виборчим законом, то це викликало хвилю дискусій між політичними акторами про реформування БКС на основі вже апробованого 1905 р. в Моравії компромісу³³. Щоправда, під час сесії БКС 1907 р. між новоствореними румунським і польським

депутатськими клубами виникли суперечки, а депутати-німці й депутати-євреї натомість об'єдналися в міському клубі. Це й не дозволило винести ухвалу про спільність дій етнічних меншин, представлених у сеймі, оскільки залежало від складних союзницьких комбінацій між ними³⁴.

Новий виборчий закон до БКС (запропонований 1904 р. і попередньо схвалений усіма сеймовими клубами) повторно розглядали на сесії 1908 р. Однак тепер законопроект викликав зауваження з боку єврейських, німецьких і польських депутатів, що вимагали збільшення кількості депутатів від Торгово-промислової палати й міст, і зменшення – від сільських громад. Зважаючи на це, 20 жовтня 1908 р. лідер демократичних румунів А. Ончул запропонував на розгляд адміністративної комісії принципово новий проект виборчого закону³⁵. А саме, обирати від: консисторії – трьох депутатів, великих землевласників – 10, Торгово-промислової палати – двох, міст – дев'ять, сільських громад – 15, загальної курії міст³⁶ – вісім, загальної курії сіл – шість; а також двох вірилістів (митрополита й ректора університету). Згідно з цим принципом, для кожної з п'яти найчисельніших етнічних груп регіону передбачалося виділити таку кількість місць, що була б пропорційна їхній чисельності в кожній курії. Зокрема, румуни мали одержати 20 місць (36,4%), українці – 14 (25,5%), німці та євреї – по вісім (14,5%), поляки – п'ять (9%)³⁶.

Проект А. Ончула викликав тривалі сеймові дебати. Зокрема, українці вимагали збільшити кількість мандатів від курії сільських громад і від загальної курії сіл; німці та євреї домагалися збільшення кількості мандатів від Торгово-промислової палати. Саме тому політичні актори етнічних меншин, представлених у БКС, утворили “Постійну комісію для розгляду проектів сеймової реформи”. Однак свою роботу вона розпочала тільки в липні наступного року – з огляду на участь її членів у роботі австрійського парламенту. Подальші дискусії між представниками етнонацій показали, що більшість з них підтримує ідею запровадження національного кадастру. Тому й узгодили попередньо принцип, за яким розподілялися мандати в національних куріях і який фактично повторював проект А. Ончула³⁷. Тільки в сільській курії було додано по два мандати для українців і румунів, тому загальне число депутатів БКС мало становити 59 осіб³⁸.

Власне цей, так би мовити, “міжкомпромисний” модуль ми трактуємо як оцінну стадію усвідомлення спільності інтересів (основи компромісу)

сторонами угоди, політичну оцінку моменту, що свідчили про незворотність майбутнього компромісу, а тому робили сторони суб'єктами цієї взаємодії. Діяльність комісії восени 1908 р. свідчила про розробку тактики поведінки в компромісі й пошук балансу між інтересами сторін. Адже було вирішено: 1) створити єдину курію великих землевласників і поділити її на шість виборчих відділів; 2) об'єднати курії сільських і міських громад; 3) створити єдину громадську курію (з майновим цензом у дві корони річного податку); 4) кожна етнонація має отримувати на вибори картки для голосування окремого кольору (українці – темно-сині; румуни – червоні; німці – жовті; поляки – світло-зелені; євреї – білі)³⁹.

Поданий до Відня документ влада, щоправда, в загальних рисах, оцінила позитивно. І все ж міністр внутрішніх справ Гертль заявив, що уряд не може погодитися, щоб євреї становили окрему курію виборців. Центральна влада знову пригадала, що євреї не визнані окремою етнонацією імперії, а тому мусять належати, як раніше, до німецького національного кадастру⁴⁰. Така позиція спричинила реакцію місцевих євреїв, котру, керуючись міркуваннями американського політолога Дж. Сарторі про “консенсус на рівні політики”⁴¹ – (не)згоду на політику центрального уряду – ми пропонуємо розглядати як антиконсенсус (несприйняття) стосовно членів уряду, влади/держави, але не щодо форми правління.

А тому своєрідним барометром етнополітичної поведінки цієї етнічної групи, котрий у досліджуваний час перебував на високій поділці колективної активності, ми вважаємо численні акції на підтримку реформи БКС, проте за умови забезпечення євреям відповідної кількості сеймових мандатів. Так, зокрема, 26 вересня 1909 р. в Чернівцях відбулося велике єврейське віче, а в містечках і селах регіону – приблизно 20 аналогічних зібрань. У переліку подібних, суто “чернівецьких”, акцій кінця 1909 – початку 1910 рр. – заява єврейського національного академічного товариства “Зефіра” про konieczність визнання євреїв окремою етнонацією; скликані 9 жовтня єврейськими соціал-демократами народні збори за “Визнання єврейської нації і реформу виборів до сейму”; програмна стаття у першому числі газети “Die Volkswehr” Єврейської національної партії Буковини від 8 грудня (“... визнання єврейського народу і єврейської нації”). Сюди ж ми зараховуємо заяви в місцевій етнічній пресі такого ґтибу: “...Ми ж союзники, а не

кріпаки. В питанні розробки нового порядку виборів до Буковинського сейму євреї були чесними” (15 січня 1910 р.). А що резонанс цієї справи був справді значний, то промовистим ми вважаємо й донесення комісара чернівецької поліції від 27 лютого 1910 р. про загальні збори товариства “Єврейський театр”. Зосібна чиновник зауважував, що, приміром, бляхар Натан Троппер докоряв єврейській молоді і зокрема студентам за їхню пасивність щодо пропаганди визнання політичних прав євреїв (“...демонструвати [позицію. – І. М.] потрібно було тоді, коли Буковинський сейм відмовив у створенні єврейської курії, а Верховний Суд – у визнанні прав євр[ейської] нації”)⁴². Для повноти картини додаймо, що були й противники реформування БКС. Так, один із лідерів місцевої громади, адвокат Ф. Мендель, активно виступав проти ідеї національного кадастру, який він вважав “катастрофою для євреїв”⁴³.

У перебігу цих подій 8–9 жовтня 1909 р. відбулися наради виборчої комісії, що погодилася на позицію влади/нації-держави: всі зауваження та пропозиції ухвалили, скасувавши єврейську курію⁴⁴. У Чернівцях запровадили виборчий ценз – дві корони річного податку. А що виборчі округи було залишено без змін, то це гарантувало євреям ті ж місця, що й у початковому варіанті законопроекту. Натомість міські виборчі округи відокремили від сільських і винесли ухвалу збільшити кількість депутатів БКС до 63-х осіб: було виділено ще по одному мандатові українцям, румунам, німцям і полякам.

Показова тут і ситуація з євреями. Через відсутність національного кадастру їм було відмовлено в додатковому місці. А що їхнє незадоволення підтримали німці, можемо стверджувати таке: завдяки збігу інтеграційного курсу груп стало можливим досягнення взаємодії – внаслідок реалізації таких проектів, що відповідали “ми”- та “вони”-інтересам.

12 жовтня 1909 р. з Відня надійшла відповідь, котра рішуче й остаточно заперечила утворення окремої єврейської національної курії, і вже 15–16 жовтня відбулася сесія БКС. Особливості проведення останньої дають нам підстави говорити про існування в політичному просторі регіону (поряд із “Буковинською згодою”) т. зв. “буковинського парадоксу” – етнополітичної ситуації, в умовах якої політичні актори окремих (головним чином, упосліджених владою/нацією-державою) етнічних меншин на знак протесту

рішуче дистанціюються від винесення ухвал про суспільний розвиток регіону. Як наслідок – патові ситуації (не)вибору для етнічних меншин, коли їхньої лояльності щодо себе одночасно домагаються держава й етнічна більшість досліджуваного хронотопу.

Події такого характеру відбувалися під час голосування за законопроект виборчої реформи в другому й третьому читаннях, коли проти цього документа голосували фактично ініціатори змін до виборчого законодавства. Так, якщо “за” проголосувало 23 депутати (зокрема, всі українські депутати) – фактична “конституційна більшість”, то “проти” – німецькі ліберали та євреї (Е. Ландвер, Ф. Лангенган, А. Скедль, Б. Штраухер, В. Тітінгер, Й. Вайденфельд, К. Адлер). Показовою була й позиція очільника німецької Християнсько-суспільної партії Й. Відмана, котрий беззастережно підтримав законопроект⁴⁵.

Платформою, на якій відбулося, так би мовити, тактичне зближення всіх депутатів БКС при одночасній співпраці задля реалізації актуальних завдань соціального розвитку регіону, стало одноголосне ухвалення 16 жовтня 1909 р. закону про “виборчий примус”. Згідно з ним, усі, хто мав право голосу, були зобов’язані брати участь у виборах до центральних, крайових і місцевих представницьких інституцій: австрійського парламенту, БКС і органів самоврядування сільських громад. Винні в невиконанні положень закону сплачували штраф у розмірі від однієї до 50-ти корон⁴⁶. Законопроекти, ухвалені крайовим сеймом, вступили в силу в травні 1910 р. після санкції імператора, а новий БКС уконституювався в травні 1911 р.⁴⁷

Показовою в контексті реалізації “Буковинської згоди” ми вважаємо й інтеграційну поведінку політичних акторів етнічних меншин. Приміром, найвідоміша “четвірка” – лідери політичних фігур українців, поляків, румунів і євреїв – так прокоментувала результати виборів до БКС, проведені за новим виборчим законом:

1) “...в соймі далі проти Румунів, ані проти Русинів правити неможливо. І одні і другі творили би таку сильну опозиційну меншість, якої не міг би знести сойм. [...] Між обома головними народностями краю повинно прийти до порозуміння” (М. Василько);

2) “Наші змагання – мирні. Хочемо спільно з іншими народностями працювати для економічного і культурного піднесення краю. Не виступаємо

проти нікого агресивно. Але домагасмо ся забезпечення змоги національного існування...” (В. Квятковський);

3) “...очевидно, оба народи (румунський і український. – *І. М.*) мають спірні точки. Але непорозуміння, хоч поволі, повинні вирівнувати ся” (А. Гормузакі);

4) “...ми ніколи не виступаємо з офензивою, тільки з дефензивою. Так і буде в соймі. Найближче будемо, очевидно, стояти до Русинів. Жиди й Русини не мають у політиці ніяких спірних точок... Ані Румуни, ані Німці, ані Поляки не є приятелями Русинів. Але Русини творять силу...” (Б. Штраухер)⁴⁸.

Враховуючи рівновіддаленість етнічних меншин і домінування в їхньому середовищі групових інтересів, перспективною для налагодження їхньої конструктивної співпраці (“єдності в різноманітті”) була антологія реформування виборчого закону до Чернівецької міської ради. Дискусію щодо необхідності його ухвалення зініціювали в БКС під час сесії 1909–1910 рр. Згідно з проектом міської влади, було передбачено збільшити кількість депутатів і обирати їх за національним кадастром. Зокрема, євреї мали отримати 23 місця, німці – 19, українці – 10, румуни й поляки – по 9 (разом – 70 депутатів). А що проект викликав обговорення, під час якого проти непропорційного розподілу протестували українці, а депутати від румунів і поляків вимагали збільшення своїх мандатів (по одному кожній етнічних групі), то ці поправки не ухвалили⁴⁹.

Оскільки вибори до БКС 1911 р. показали конструктивність нового виборчого закону, а парламентські вибори того ж року теж проводилися із застосуванням національного кадастру⁵⁰, політичні актори українців і румунів, коментуючи свої виборчі стратегії, зауважували, що “...з огляду на виборчу реформу до черновецької ради Русини, Румуни і Поляки мають спільні інтереси” (М. Василько) або “...в першій мірі виборча реформа до черновецької ради... лежить в інтересі і Румунів і Русинів” (А. Гормузакі)⁵¹.

Таким чином, продовжуючи зміни, започатковані реформами виборів до БКС, його депутати в 1912 р. повторно затвердили новий виборчий закон до Чернівецької міської ради. Оскільки законопроект викликав зауваження центральної влади, запропонували його нову редакцію. Вона ґрунтувалася на національному кадастрі й виокремлювала кадастри український,

румунський, німецький і польський. У свою чергу, вони поділялися в місті на чотири виборчі відділення, а на передмістях – на два. Число депутатів (радних) було встановлено 72, зокрема 42 (58%) – особи з німецької курії (25 євреїв, 34%, та 17 німців, 24%), і по десять – з української, румунської й польської курії (по 14%)⁵².

Оскільки кожна національна курія обирала одного заступника міського голови (віце-бургомістра), а серед радників шістьох обирали від німецької курії й по одному – від решти курій, то українські депутати БКС вимагали на один мандат більше. Аргумент був суттєвий: українського населення в Чернівцях більше, ніж польського. Однак ця пропозиція не пройшла. Знову німці спробували поставити питання про перегляд виборчого закону до сейму, зокрема щоб євреїв відділити від німецької курії. Однак проти цього тепер виступили самі євреї, адже саме в рамках об'єднаної з німцями курії вони мали можливість зайняти їхні депутатські місця. З тактичних міркувань євреїв підтримали українці, а тому сеймова більшість відхилила пропозицію німців. І тому 21 жовтня 1912 р. новий статут і виборчий закон до Чернівецької міської ради БКС ухвалив⁵³.

Свідченням того, що в “зовнішньому” світі етнічна строкатість визначає поліфонічність співіснування “своїх” і “чужих”, а залежно від їх сутності стосунки спільнот набувають компромісних ознак, стали й вибори міського голови Чернівців, що відбулися 4 листопада 1913 р. Новим очільником крайової столиці став обраний 1911 р. до БКС від загальної курії міста С. Вайсельбергер, котрий в інавгураційній промові зазначив: “...об'єднаймося задля спільної напруженої і побудованої на основі взаємної довіри роботи задля добробуту й користі нашого міста. Бо тільки таким чином ми можемо гарантувати, що ідея самоврядування житиме у свідомості громадян. Бо тільки у такому випадку рада міської громади займатиме ті позиції, які належать їм відповідно до відомого вислову ‘Вільна громада – основа держави’”⁵⁴. Отже, в багатоплановому “буковинському” сюжеті діяльності суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери ми виокремлюємо такий тип тактики політичних акторів, що досягли компромісу. У цьому випадку регуляторна функція взаємодії етнонаціональних спільнот здійснювалася через еволюцію однієї етнополітичної ситуації до інших – компромісу й співпраці.

Емпірика взаємодії етнополітичних факторів на західноукраїнських землях у досліджуваній період спонукає констатувати, що визначення ставлення до “чужих” здійснювалося на рівні інтелігенції, котра, незважаючи на незначний відсоток від загалу населення регіону, з огляду на свою функціональну роль становила значний соціальний складник етнічних еліт. У досліджуваному хронотопі вплив цієї страти на коригування групових настроїв стосовно “чужих” зумовлювали такі фактори: 1) членство інтелігенції в асоційованих групах; 2) активна участь у діяльності політичних партій; 3) безпосередня заангажованість у процесі визначення/формування етнічних інтересів; 4) діяльність престижних професійних союзів (передусім учителів і адвокатів); 5) трансляція через періодичні видання суджень, що суттєво впливали на тональність “ми”-почуттів і їхню номінацію.

Масштаб впливу інтелігенції на формування політичної культури громадськості значною мірою залежав від виду професійної діяльності її представників, тому найбільший доступ до трансляції власних суджень, оцінок і висновків мали представники друкованого слова. Завдяки професійній діяльності вони прямо чи опосередковано впливали на політичні уподобання етнофорів, а також пропагували тип політичної культури, котрий вони сповідували, і формували/коригували настрої групи стосовно “чужих”. Саме тому, виступаючи інформаційним каналом між комунікаторами, що артикулювали певні стратегії міжетнічної взаємодії, та реципієнтами, конкретно читацькою аудиторією, тогочасні видання здійснювали просвітницьку місію інтелігенції як архітекторки міжгрупових інтеракцій.

Промовистим в цьому контексті на тлі змагального характеру взаємодії етнополітичних акторів є функціонування видавництва “Галицька накладня” (ГН) уродженця Коломиї Я. Оренштайна. Завдяки безпосередній професійній діяльності власника й редакторів книжкової серії “Загальна бібліотека” видавничий почин 1903–1914 рр. ми трактуємо як цілеспрямовану кампанію на шляху досягнення міжетнічного компромісу, створення сприятливих умов для руйнування стереотипу щодо неможливості досягнення єврейсько-українського партнерства. Ми вважаємо, що місце й роль Я. Оренштайна в конфігураціях міжетнічних взаємин у досліджуваному хронотопі визначала певна модель, що поєднувала в собі етнополітичну поведінку й елітарний рівень культури взаємодії “іншостей” конкретного індивіда⁵⁵.

У певному сенсі друкована книжка стала першим у сучасному розмінні масово виготовленим промисловим товаром, тому надзвичайно важливо, що відповідні шрифти для видання книжкових і періодичних видань українською мовою мали єврейські провінційні друкарні: А. Міллера-Сина у Стрию (1887–1893), Ф. Веста в Бродях (1894), В. Цеперканделя в Золочеві (1913), І. Айхельбергера у Львові (1910–1923), В. Бравнера у Коломиї (1905–1923). Проте очевидно, що такі видання були дуже своєрідним доповненням до загальних обсягів виробництва й не становили основної маси поліграфічної діяльності⁵⁶. Винятком із загального контексту стало видавничє підприємство коломийського єврея Я. Оренштайна, відкрите 1903 р. і спочатку без власної поліграфічної бази.

Перші друки Оренштайнового видавництва з'являлися спільно накладом Е. Х. Хасса, І. Гюнзберга, А. Готліба, адже, не маючи власної технічної бази, видавець користувався підтримкою своєї родини й коломийських єврейських книготорговців. Такий своєрідний “старт” свідчить про певний патронажно-клієнтальний характер видавничої справи Оренштайна, котрий користувався родинними, міжетнічними й міжконфесійними зв'язками. На такому ґрунті формувалися відносини молодого підприємця й комерсанта, що пізніше стали уособленням напівконкурентного й патронажно-клієнтального характеру ГН і життєствердним гарантом економічної традиції юдаїзму.

Визначальним у діяльності Я. Оренштайна як видавця української книжки було те, що, як освічена людина, добре обізнана зі світовою й українською літературою, а також із західноукраїнським літературним і культурним середовищем, він на початку цієї діяльності орієнтувався на співпрацю саме з цим середовищем. Видавець тривалий час співпрацював і тісно спілкувався, використовуючи знання й авторитет, з О. Барвінським, А. Крушельницьким, Б. Лепким, В. Сімовичем та іншими українськими громадськими діячами, щоб надати своєму видавництву високого рангу й залучити широкі читацькі кола⁵⁷.

Певні засади своєї діяльності видавець проголосив у післямові до першого випуску – праці Б. Лепкого “Начерк історії української літератури (до нападу татар)”, помістивши в ньому звернення “Від видавництва”, де повідомляв про намір видавати в першу чергу “Загальну бібліотеку”, ідея котрої визріла “в кружку тутешніх українців, щирих прихильників рідної

культури, а честь реалізації цієї ідеї випала на долю 'Галицької накладні'. Вона не шадитиме ні грошей, ані труда, щоб дати широким верствам добрі, а дешеві книжки з всіляких областей літератури і знань" з тим, щоб "викликати серед них охоту дальшого невпинного поступу"⁵⁸. Згадавши про початкові труднощі в цій справі, коли "не одно треба було починати з самих основ, прорубуючи основу та борикаючись з всілякими перепонами", видавництво Я. Оренштайна запевняло, що "в міру того, як ростиме круг його читачів та прихильників, уступить не одно з його надстач і підніметься його вартість"⁵⁹. Закінчувалося звернення проханням про всебічну підтримку діяльності видавництва і заклик до етнічної більшості регіону співпрацювати з ним. А що це дало помітний результат, львівське "Діло" 19 червня 1909 р. повідомляло: "...думка заснувати популярне видавництво подібного до німецької *Reklam*-и або польської *Mrówk*-и виникла нещодавно в гуртку коломиїської української інтелігенції,⁶⁰ і цим заходом галицької накладні коломиїського книгаря та видавця Я. Оренштайна з'являється реалізована перед українською суспільністю у формі 'Загальної бібліотеки' [...] Намір був випускати найбільш цінні твори української літератури та переклади, популярно-наукові праці та розвідки із різних ділянок науки, так відібрані, щоб широкі кола нашого суспільства: старша інтелігенція та шкільна молодь, простолюдини і дітвора, змогли знайти у видавництві книжечки відповідні для себе"⁶⁰.

Оренштайнові інтелектуальні й комерційні задуми, реалізовані в "Загальній бібліотеці", показують його насамперед як особистість, що постійно артикулювала мовою високої культури й інтелектуальних традицій свого суспільства, впроваджувала ціннісно-нормативне інакодумство⁶¹. Плідною була співпраця Я. Оренштайна та його ГН з українською літературною й науковою громадськістю, котра загалом прихильно відгукнулася на задум єврейського видавця друкувати українські книжки. Критики зауважували: "Першою умовою поставлено, щоб друквані твори мали справжню вартість, щоб видання, зокрема старих літературних творів, були по можливості коментовані. Низька ціна, яка призначена на поодинокі числа, повинна відкрити новим виданням шлях у найширші кола, створити масовий консум, бо лише тоді видавництво зможе розвиватися. Ба більше, якби такі речі стали популярними, то воно зможе дати нашому культурному

розвитку найкращі прислуги. Ймовірно, це залежатиме не лишень від вибору й опрацювання книжок та від енергії видавця щодо їх поширення, а й від того, наскільки наша суспільність зацікавиться видавництвом і захоче його підтримувати”⁶².

Загалом до початку Першої світової війни з’явилося друком приблизно 120 випусків “Загальної бібліотеки” – оригінальних і перекладних творів української й зарубіжної літератури, праць з історії, культури українців⁶³. Зокрема, в досліджуваний період Я. Оренштайн уперше опублікував українською мовою такі перекладні видання: “Нарис соціології” Т. Ахеліса, “Новоженці” Б. Бернсона, “Байки” Езопа, “Будівничий Сальнес” Г. Ібсена, “От собі казочки” Р. Кіплінга, “Чудодійний лікар” Ж.-Б. Мольєра, “Так мовив Заратустра” Ф. Ніцше, “Полонений на Кавказі” Л. Толстого, “На білих скалах” А. Франса, “Лейтенант Густль” А. Шніцлера, “Цезар і Клеопатра” Б. Шоу та ін.⁶⁴.

Ми вважаємо, що діяльність Я. Оренштайна певною мірою відповідає функціям символної еліти – політичних акторів, котрі створюють і тиражують етнічні цінності й символи за допомогою друкованого слова⁶⁵. У цьому контексті найпоширенішою стала комунікативна функція, котра визначалася тим, що через друковану продукцію представники етнічних еліт формували умови й засоби міжетнічного та внутрішньоетнічного спілкування. Як представник символної еліти Я. Оренштайн таким чином інтегрувався у розв’язання етнокультурних проблем місцевого рівня, а за прямої й безпосередньої взаємодії етнополітичних акторів на західноукраїнських землях розв’язував життєво важливі проблеми для обох етнонацій – української та єврейської – пропагуючи міжетнічне порозуміння. Адже, володіючи більш високим відносно етнофорів культурним капіталом, виробляючи культурну продукцію (книжки) або оцінюючи тодішню (критика видань) систему вимог/еталонів у культурі міжетнічної взаємодії, єврейський видавець української книжки артикулював цінності, на які “рівнялися” пересічні споживачі.

Щоправда, слід пам’ятати, що в ході слідства, ініційованого в 1920-х рр. польськими органами безпеки, видавець, котрому інкримінували “політичну неблагонадійність” щодо “нової” влади й пригадали “українофільство”, стверджував таке: “...ще раз підкреслюю: я не політик,

а лише підприємець (виділив Оренштайн. – *І. М.*). [...] Тільки як польський громадянин Мойсеевого віровизнання обрав собі видавництво наукових творів українською мовою як джерело заробітку, то робив це тільки для того, бо сподівався звідти поважних прибутків, а при тому виконував і етичну функцію культури. Це і є метою і стимулом моєї довголітньої, явної, поштивої і ретельної праці”⁶⁶. Це, на перший погляд, свідчить про можливість формування/коригування етнополітичної поведінки етнофора в нових, несприятливих для культури взаємодії “іншостей”, умовах. Проте такий вид трансльованої Я. Оренштайном політичної культури ми пропонуємо умовно визначати як нейтральний: численні прийоми “німої” констатації фактів (без провокування екзофобії з боку видавця) простежуються у відомих архівних документах офіційного характеру⁶⁷.

Зважаючи на думки американського соціолога Р. Парка про “маргінальну людину”⁶⁸, ми припускаємо, що в контексті взаємодії культур у досліджуваному регіоні Я. Оренштайн був саме тим етнофором, котрий міг співіснувати у двох аксіологічних світах одночасно: християнському та юдейському. Е. Стоунквіст розглядає такий тип людини як головного суб’єкта у міжкультурних контактах, а позицію єврейського видавця щодо української справи його одноплемінники ніколи не сприймали однозначно й відштовхували його як “відступника”, засвідчуючи ще одну фатальність Оренштайнової долі – бути маргінальною людиною, яка бореться за те, щоб стати центральною фігурою “між двох вогнів”. Оскільки соціокультурне середовище досліджуваного хронотопу було місцем перехрещування і засвоєння різних культур, то тут культура міжетнічної взаємодії об’єднувала “іншості”. Ми вважаємо, що Я. Оренштайн як акультурант успішно інтегрувався в лоно “іншої” культури, реально співіснуючи у “двох світах”, володіючи такою специфічною ознакою, як транзитність. Саме вона й передбачала передачу етнічними культурами певного досвіду – акумуляцію культур, що прямо чи опосередковано взаємодіяли. Репрезентантом цього процесу й був Я. Оренштайн, котрий, не втрачаючи своєї етнічної й конфесійної належності, став регіональним виразником взаємодії культур – її визначальною фігурою. Ґрунтуючись на відомих досі історичних джерелах, ми можемо стверджувати, що видавець володів такими рисами, як транзитність, толерантність, лабільність і схильність до творчого осмислення “чужих” культурних цінностей.

Постулати єврейсько-українського діалогу сповідував і уродженець Чорткова, “уповноважений для справ жидівського населення Східної Галичини” в уряді ЗУНР І. Вальдман⁶⁹. Його громадську й політичну діяльність ми трактуємо як взірць етнічного лідерства, спрямований на зміну тональності міжетнічних взаємин передусім у Галичині. Зокрема, оцінюючи події початку ХХ ст., І. Вальдман стверджував: “...я стояв непохитно на становищі, що краєва політика ведена жидами (в Галичині. – І. М.) повинна йти рука в руку з українською політикою. Перш за все я вважав, що лежить в інтересі жидів як меншини допомагати українцям в їх змаганнях до досягнення автономічного існування і що вслід за тим жиди не повинні в ніякий спосіб підпирати (підтримувати. – І. М.) колонізування областей краю, що їх замешкають в більшості українці”⁷⁰.

Суттєвим критерієм для визначення політичних симпатій І. Вальдмана було й ставлення етнонацій, з якими взаємодіяли євреї, до них. А що відсутність українських вимог щодо асиміляції євреїв була сприятливою для конструктивного діалогу двох спільнот, то громадський діяч висував завдання унезалежнення єврейської політики від польських інтересів. Зауважуючи конфліктогенний характер міжетнічних взаємин у Галичині, зумовлений пануванням меншості над більшістю, І. Вальдман підкреслював: “Підтримка євреями поляків урешті-решт призведе до того, що гноблена більшість зверне своє невдоволення передусім на союзника гнобителя”⁷¹. Зауважмо: політик не ідеалізував єврейсько-українських відносин, адже в умовах міжнаціонального протистояння євреї не раз ставали громовідводом, що приймав на себе удар однієї зі сторін. “Історичний розвиток учить, – стверджував І. Вальдман, – що гноблення українців поляками призводило завжди до катастроф і що жиди були жертвами тих катастроф. Чи маю пригадувати криваві часи Хмельницького в XVII і Гонти в XVIII століття? Ці криваві події вбилися глибоко в жидівську історію, і наш бідний нарід не прийшов ще до сьогодні на дотичних теренах ані до політичної, ані до економічної рівноваги як раз із причин цих подій. Я далекий від того, аби ці катастрофи оцінювати чи осуджувати зі становищ справедливості. Практичний політик рахується з фактами, що з природи речі впливають із соціологічного зв’язку народів, що живуть побіч себе. Відповідно до тих фактів він направляє свої політичні змагання”⁷². Запоруку українсько-

єврейської взаємодії І. Вальдман убачав у власних силах двох етнонацій: “Боротьбу за повні автономічні права повинні жиди та українці вести разом. Одначе та співпраця має спиратися на широкому позитивному націоналізмі одних і других”⁷³.

Безпосередніми чи опосередкованими творцями настроїв щодо “чужих” і “вихователями” міжетнічної толерантності були священники. Так, наприклад, позиціонував себе А. Шептицький в етнополітичних процесах, на це були спрямовані його безпосередня пастирська діяльність і публічні виступи. Важливими є міркування А. Шептицького щодо поведінки греко-католицьких священників під час канонічних візитацій, зокрема щодо єврейського населення. “Коли виджу перед собою зібраних жидів, готових мене послухати, не могу не видіти в них ближних, заражених на вічну погибель. Тому уважаю за свій обов’язок скористати з тої нагоди, щоби їм передати хоч одно слово Божого об’явлення. [...] Промовляю же їх бесідою і їх виговором. [...] Промова при повитаню з тойрою не могла би бути проповідю Євангелія, а робила вражене промови свіцкої, якби була виголошена в рускім або німецькім язичі. [...] Того не осягнула би і бесіда в німецько-жидівськім жаргоні (їдиш. – *I. M.*), бо то бесіда грошевих справ. Бесіда єврейска (іврит. – *I. M.*) відповідає тій потребі. Хоть не всі ту бесіду добре розуміють, всі однак більше або менше знають декотрі тексти месіяньські Старого завіта”⁷⁴. Одночасно митрополит заявляє про готовність до діалогу з галицькими караїмами, до яких “готов... при першій нагоді промовляти”⁷⁵.

Такі міркування митрополита підтверджуються й конкретними фактами, так би мовити, “зворотної” проєкції – демонстрації толерантності євреїв щодо “чужих”. Скажімо, Г. Дроздовський згадував про Чернівці так: “...оскільки процесія проходила повз головну єврейську синагогу – Темплъ – то рабини і кантори не пропускали нагоди продемонструвати свою повагу. Вони виставляли сувої Тори перед входом до синагоги і так засвідчували інакшею своєю участю у їхньому святі”⁷⁶.

Подібну інформацію маємо зі спогадів Ш. Редліха: на знак високої поваги до А. Шептицького під час пастирського візиту до Бережан напередодні Першої світової війни рабини вітали його сувоями Тори⁷⁷. Як пригадував К. Левін, у передвоєнні роки голови єврейських громад тепло

вітали митрополита в галицьких селах. До того ж, щороку А. Шептицький жертвував певну суму на купівлю борошна, з якого випікали пасхальну мацу для єврейської бідноти⁷⁸. Відоме й фінансове ангажування митрополита в будівництво єврейського шпиталю ім. Лазаря при вул. Рашипорта у Львові⁷⁹.

Як зауважує В. Ленцик, така поведінка визначного церковного діяча щодо “чужих” “серед українців-католиків мала той добрий вплив, що вони не уважали жидівського населення надто далеким від християнства”⁸⁰. Тому у справі майбутнього християно-юдейського міжконфесійного діалогу А. Шептицький обстоював думку про необхідність заснування “Жидівсько-католицької віросповідної громади у Львові” як окремої церковної одиниці східного обряду. Планувалося, що охрещені євреї зберігатимуть “свою народність і свої звичаї”, якщо вони не суперечитимуть догматам християнської релігії⁸¹.

Силу впливу А. Шептицького на формування громадської думки підсилювала й образність художньої літератури. Це, зокрема, повість відомого польського письменника Станіслава Вінченза “Луни з Чердака”, яку задумано як “уринок міфічних спогадів про побут Митрополита над Черемошем”⁸². У творі дві головні взаємопов’язані ідеї: непрості стосунки населення Карпат з євреями та сприйняття гуцулами візитацій А. Шептицького. Саме тому “Луни з Чердака” – це відображення того, як митрополита сприймали етнофори. А що С. Вінченз показує це через бесіду пияка Карабеліка з корчмарем Етиком і його дружиною, то герої декілька разів повторюють слово “чудо”, котре змушує вічно п’яного Карабеліка стверджувати, що люди можуть веселитися без горілки, як “жидівський цар Давид”. Чудо, що лише згадка про митрополита примусила їх замислитися над життям, справила враження як на пияка й мольфара Карабеліка, так і на єврея-корчмаря Етика, хоч жоден з героїв ніколи не бачив А. Шептицького. Звернімо увагу на найхарактерніші вислови автора, вкладені в мову персонажів:

1) “...жиди бідніші за нас, бо не хрещені, сиротиська. З того їм так сумно, як нам без горілки. А, зрештою, хто того не знає – наші люди силують їх. Най жид хоч раз спробує не дати горілки, то й вікна поб’ють, і зуби повибивають. Але й християни не дуже винні. Гріх винен...”⁸³;

2) “...слава Богу, брата, ви всі брата, чи пан, чи жид, чи ксьондз, чи дяк... Беру в корчмі за руку Айзика і цілую в бороду: “Ти, мій брате

найліпший, ти ж мені від Бога посланий”. А потім до Айзички... “Ти ж, Рухльо, ангел божий крилатий”. [...] І до всіх: ‘Ви брати мої. Все одно: люди чи пани, жида чи фірмани, – ви краплі з зірок’”⁸⁴;

3) “– А чи знаєш і відаєш, Етику, Абрамків сину і Шулемів онуку, чим клопочеться Митрополит, хоч сам не має гризот? Етик відняв руки від обличчя, звів очі, й урочисто виголосив: – Єднає, що розділено”⁸⁵.

Як бачимо, культура багатоетнічних західноукраїнських земель була наслідком дії різних чинників, котрі, взаємно впливаючи один на одного, співтворили культуру взаємодії “іншостей”. Відповідно, західноукраїнські землі досліджуваного періоду – це той суспільний простір, де етнічні культури зустрічалися, зударялися та взаємно перепліталися, часто в асиметричних стосунках підпорядкування й домінації. Для західноукраїнського регіону визначальним є розмежування культури міжетнічної взаємодії, закономірності якої простежуються на прикладах діяльності – толерантної чи упередженої – етнополітичних акторів стосовно “чужих”. Показовими були груповий та індивідуальний рівні співіснування етнонаціональних спільнот, котрі ми визначаємо як архетипи мислення “чужих” у фокусі масової й елітарної політичних культур. Загалом політична культура міжетнічного інтераціоналізму як сукупність етнополітичних орієнтацій забезпечувала взаємодію соціальних відносин, культурних норм і стереотипів, а також політичних процесів. У більшості проаналізованих сюжетів культуру міжетнічної взаємодії визначала тріада типів політичної культури: когнітивні, афективні й оцінні орієнтації. Культурна взаємодія різних типів культур певною мірою перетворювала “своє” на “чуже”, не втрачаючи первинної своєрідності. А що комунікативна успішність діалогу культур і етнічних спільнот значною мірою визначалася тим, як реалізуються ресурси толерантності, то розширення “простору толерантності”, зближення ціннісних принципів різних культур/релігій були неодмінною передумовою розвитку ефективних форм інтеграції. Щоправда, проти “чужих” у тогочасному соціумі укорінювались упередження й стереотипні уявлення, що перетворювалися на норми суспільної поведінки, відокремлювали етнічні групи одну від одної й не сприяли зміні світоглядно-ціннісних позицій і поглядів.

Отже, особливості українсько-єврейського етнополітичного діалогу на західноукраїнських землях кінця XIX – початку XX ст. визначаємо такі.

1. Сутність міжетнічного консенсусу визначають ініціативи, спрямовані на подолання суперечностей макросоціальних груп. Їх супроводжують поступки на користь “чужих” і узгодження обопільних інтересів, тому багатовимірність компромісу, на відміну від “нейтрального” співбуття, є результатом безпосередньої міжетнічної взаємодії, цілеспрямованих дій політичних акторів. Тому-то й кореляція характеру взаємодії різностатусних етнонаціональних спільнот узалежнюється від спроможності етнічних лідерів скоригувати настрої стосовно “чужих” у власній групі, а водночас – від здатності членів останньої долати пастки необ’єктивності. Прикладом утілення ініціатив “своїх” і “чужих” стало українко-єврейське співробітництво. Однак, враховуючи типову для досліджуваного хронотопу тенденцію до самоізоляції етнонаціональних спільнот, ішлося передусім, з одного боку, про надання кредиту довіри “іншим”, а з іншого – про готовність взаємодіяти з тими “чужими”, співпрацю з якими група не апробувала раніше або ж співпраця з якими не перетворилася на тенденцію. Це, зокрема, співробітництво євреїв з українцями під час виборчих кампаній до рейхсрату 1873 і 1907 рр. Останній факт українсько-єврейського союзу підтверджує формулу досягнутого компромісу етнічних меншин: обстоювання актуальних для “своїх” цілей власними політичними акторами при одночасній взаємодії з рівностатусними “чужими” на платформі спільного захисту громадянських прав. Разом з тим, співпраці перешкоджали український і єврейський варіанти кордоцентризму, а також відсутність агрегованих політичними акторами платформ, що трактували би співпрацю з рівностатусними “чужими” імперативом успішного захисту їхніх інтересів від наступу держави й титульного етносу. Брак політичних фігур, котрі послідовно б артикулювали права українців і євреїв на етнополітичний ренесанс, звужував спектр їхніх союзників до індивідуального рівня. Варіативність змагання етнічних спільнот за здобуття дефіцитних ресурсів, зокрема за статус групи в етнополітичній ієрархії, передбачала, що важливим інституційним механізмом входження етнофорів до влади (зокрема й представників етнічних меншин) був фактор зміни їхнього суспільного статусу – визнання за ними права на національне самовизначення. Суттєвим прикладом цього була українсько-єврейська коаліція 1907 р. – свідчення об’єднання етнічних політичних акторів, що були статусно й ідеологічно найближчими

між собою. Разом із тим, надмірну емоційність і категоричність у захисті “ми”-інтересів у міжетнічну взаємодію вносили, з одного боку, принцип колективної відповідальності етнонаціональних спільнот і непоступливість конфліктивних сторін; з другого – міжгрупова ворожнеча й їхня конкуренція в політичній сфері суспільного життя.

2. Внутрішня біфуркація етнічних груп і зростання чисельності тих етнофорів, що презентували нонконформістсько-захисну політичну діяльність, поява у Буковинському сеймі їхніх етнічних політичних акторів, котрі намагалися досягти консенсусу з центральною і крайовою владою і створили передумови для налагодження конструктивної співпраці – досягнення упродовж 1904–1908 рр. Буковинської згоди щодо введення виборчого кадастру для українців, румун, німців і поляків. Разом із тим, скасування центральними органами влади кадастру для євреїв (що змушені були записуватися до німецького кадастру) свідчало про відмову держави визнати їх як етнонаціональну спільноту. У цілому ефективність використання національного кадастру підтвердили вибори 1911 р. до Буковинського сейму і вибори 1912 р. до Чернівецької міської ради. У цьому випадку регуляторну функцію у взаємодії етнонаціональних спільнот було здійснено через еволюцію однієї етнополітичної ситуації до інших – компромісу та співпраці. Особливості реалізації “Буковинської згоди” дають підстави говорити про існування у політичному просторі регіону “буковинського парадоксу” – етнополітичної ситуації, в умовах якої політичні актори окремих (головним чином, упосліджених владою/державою) етнічних меншин на знак протесту рішуче дистанціювалися від винесення ухвал про суспільний розвиток регіону. Як наслідок, виникали патові ситуації (не)вибору для етнічних меншин, коли їхньої лояльності щодо себе одночасно домагалися й держава, й етнічна більшість досліджуваного регіону. Це свідчило також про те, що, на відміну від пасивних потенційних союзників, природними партнерами з-поміж рівностатусних “чужих” були ті політичні актори, що формувалися в середовищі представницьких органів влади. Буковинський компроміс 1910 р. трактуємо як приклад змагання політичних акторів за доступ до виборних і призначуваних посад, а отже, приклад необхідності досягти порозуміння між кандидатами, котрі представляли різні етнічні групи. Показовою в контексті реалізації “Буковинської згоди” вважаємо інтеграційну

поведінку політичних акторів українців, румунів, поляків, німців, євреїв. Цей компроміс дозволив увести загальне, пряме й таємне голосування за принципом національних курій, коли депутатські місця розподілялися між етнонаціями Буковини пропорційно до їхньої чисельності в кожній курії. Як взаємопов'язаний процес демократизації представницьких органів влади й наслідок “Буковинської згоди” розглядаємо й ухвалення 1912 р. нового виборчого закону Чернівецької міської ради, що встановлював український, румунський, німецький і польський національні кадастри.

3. Емпірика діяльності етнічних політичних акторів у Галичині й на Буковині спонукає констатувати, що визначення ставлення до “чужих” здійснювалося на рівні інтелігенції, котра, незважаючи на незначний відсоток від загалу населення, з огляду на свою функціональну роль становила значний соціальний складник етнічних еліт. У західноукраїнському регіоні представники інтелігенції, виступаючи, по-суті, неформалізованими лідерами тієї чи іншої спільноти, були речниками конструктивної ідейно-політичної опозиції та ймовірними партнерами культури міжетнічної взаємодії. Масштаб впливу інтелігенції на формування політичної культури громадськості значною мірою залежав від виду професійної діяльності її представників. На фоні змагального характеру взаємодії етнічних політичних акторів показовим є функціонування видавництва “Галицька ‘накладня” єврея Я. Оренштайна. Завдяки його безпосередній професійній діяльності були створені сприятливі умови для руйнування стереотипу неможливості досягнення єврейсько-українського партнерства. Ми вважаємо, що діяльність Я. Оренштайна відповідає функціям символічної еліти – політичних акторів, які створюють і тиражують етнічні цінності й символи за допомогою друкованого слова. Безпосередніми чи опосередкованими творцями настроїв щодо “чужих” і “вихователями” міжетнічної толерантності були й очільники церков. Таким є приклад позиціонування українця А. Шептицького в етнополітичних процесах, його безпосередня пастирська діяльність і публічні виступи. Саме йому вдалося мінімізувати пропаганду міжетнічного антагонізму, утримати віруючих від застосування релігійного насильства, артикулювати культуру міжконфесійного діалогу завдяки послідовній трансляції принципів моралі й доброчинності у міжетнічних відносинах. Отже, досягнення міжетнічних компромісів/консенсусів формалізованих

і неформалізованих етнічних політичних акторів залежало від трьох чинників: прийнятності пропозицій від “чужих” (проблема ступеня їхньої загрози груповим інтересам); готовності до поступок (сповідування формули “ми”+”вони”—інтереси) і їхніх меж; компенсації “своїм” від зміни статус-кво чи альтруїстської відмови від неї. Відсутність спільних масштабних акцій етнічних меншин, зокрема українців і євреїв, спрямованих на їхню інтеграцію до етнополітичного організму на правах його рівноправних суб’єктів, і відсутність взаємної підтримки в цьому процесі свідчили, що їхня співпраця була ситуативною й не визначала домінуючої тенденції в дво-чи багатосторонній взаємодії.

---

¹ Докл. див.: Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Івано-Франківськ, 2010. 736 с.

² Гольдельман С. І. Жидівська національна автономія в Україні 1917–1920. Мюнхен–Париж–Єрусалим, 1967. С. 20–21.

³ Будучність Жидів // Діло. 1912. 16 (3) березня. С. 4–5.

⁴ Між утопією а дійсністю // Діло. 1911. 22 (9) серпня. С. 1–2.

⁵ Там само.

⁶ Сіоністи супроти краювої політики // Діло. 1911. 1 вересня (19 серпня). С. 1–2.

⁷ Між утопією а дійсністю. С. 1–2.

⁸ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. Львів, 2000. С. 90–91.

⁹ Аркуша О. Міжнаціональні відносини: між протистоянням і пошуками компромісів. Режим доступу: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/politsystem/50.pdf> С. 354.

¹⁰ Докл. див.: Манекін Р. Політика, релігія і національна ідентичність: голосування галицьких євреїв на парламентських виборах 1873 року / ПОЛІН. Дослідження історії та культури євреїв Східної Європи / За ред. Ентоні Полонські. Київ, 2011. С. 83–108.

¹¹ Everett L. P. The Rise of Jewish National Politics in Galicia, 1905–1907 / Nationbuilding and the Politics of Nationalism. Essays on Austrian Galicia / A. S. Markovits and F. E. Sysyn, editors. Cambridge, 1989. P. 164–165.

¹² Андрусак Т. Українсько-жидівська передвиборча коаліція 1907 року // Ї. 1996. Ч 8. Україна і кодеї, гебреї, євреї. С. 57–59.

¹³ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів. Львів, 1926. С. 440.

¹⁴ Звернення, декларації, листи та інші документи про діяльність Ю. Романчука як голови об’єднаного українського депутатського клубу в австрійському парламенті. 1890–1923 рр. / Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у

Львові). Ф. 382. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3–4 (зв.); Стаття Ю. Романчука “Антипольська кампанія та її зброя” / ЦДІАУ у Львові. Ф. 382. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 3, 5.

¹⁵ Жаботинський В. Евреи и русины // Еврейская мысль. 1906. № 1. С. 11.

¹⁶ Цюцюра Т. Б. Боротьба українців у Віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію // Український історик. 1980. № 1–4 (65–68). С. 34.

¹⁷ Жаботинський В. Non multum, sed multa // І. 1996. Ч. 8. Україна і юдеї, гебреї, євреї. С. 54.

¹⁸ Streit L. Dzieje synagogi postępowej w Stanisławowie. Stanisławów, 1939. S. 65–66.

¹⁹ Ibid. S. 66.

²⁰ Погребинська І., Гон М. Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці (до проблеми українсько-єврейських взаємин) Київ, 1997. С. 23; Жерноклеєв О. С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). Івано-Франківськ, 2006. С. 288, 289.

²¹ Жаботинський В. Non multum, sed multa. С. 54.

²² Everett L. P. The Rise of Jewish National Politics in Galicia, 1905–1907. P. 176, 177.

²³ Die Lage der Juden. Reden des Abgeordneten]. Dr. Straucher in der österr[eichischen]. Delegationen und im österr[eichischen]. Abgeordnetenhaus / Benno Straucher. Czernowitz, 1907. S. 134–171.

²⁴ Ми і Жиди // Буковина. 1908. 5 (18) вересня. С. 1.

²⁵ Жидь или Русинь? // Галичанинъ. 1897. 5 (17) октябрю. С. 1; Жиды при выборах // Галичанинъ. 1897. 20 августа (11 августа). С. 1.

²⁶ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. С. 442.

²⁷ Там само. С. 440, 441.

²⁸ Добржанський О. В. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Чернівці, 1999. С. 279.

²⁹ Ми і Жиди. С. 1; Ще раз: ми і Жиди (з нагоди промов репрезентантів Жидів на ювілею посла Василька) // Буковина. 1908. 12 (25) вересня. С. 2; Буковинська політика і відозва “Вільнодумного Союзу” // Гайдамаки. 1903. 24 грудня (6 січня 1904 р.). С. 4–5; Буковинські виборці! // Буковина. 1904. 19 червня. С. 1.

³⁰ Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті ХVІІІ – на початку ХХ ст. / Упор. О. Добржанський, М. Кушнір, М. Никирса / (Ред.) О. Добржанський. Чернівці, 2007. С. 281–282.

³¹ Ще раз: ми і Жиди (з нагоди промов репрезентантів Жидів на ювілею посла Василька). С. 2.

³² Добржанський О. В. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. С. 287–288.

³³ Materialien zur Wahlrechtgeschichte der Großgrundbesitzerkurie in der österreichischen Landtagen seit 1861 / Österreichisches Staatsarchiv in Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Ministerium des Innern, Präsidiale (далі – ÖStA, AVA, MdI, Präs.). 31/NÖ. Kt 2194–1456/1907.

- D. 25.02.1907. S. 111–120, 125, 129; Доклады, заключения и переписка с правлением ландтага Буковины о составлении положения о порядке проведения выборов в правление Буковины. 1907–1908 гг. / Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 516. Арк. 13–18 (зв.), 33–40.
- ³⁴ Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. С. 333; Wagner R. Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina. München, 1984. S. 74, 208, 251.
- ³⁵ Аврель Ончул ділить... // Буковина. 1908. 10 жовтня. С. 1.
- ³⁶ Wagner R. Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina. S. 154, 160, 171.
- ³⁷ Ibid. S. 190–191, 251.
- ³⁸ Die Landtagswahlreform // Bukowiner Nachrichten. 1909. 23. Juli. S. 2.
- ³⁹ Permanenzausschus des Bukowiner Landtages // Czernowitzer Zeitung. 1909. 7–8. September. S. 2.
- ⁴⁰ Der judischer Kataster // Czernowitzer Tagblatt. 1909. 28. September. S. 1.
- ⁴¹ Глухова А. В. Компромисс и консенсус как методы регулирования и разрешения политических конфликтов. Режим доступа: <http://www.rciabc.vsu.ru/irex/pubs/glukhova4.htm>
- ⁴² Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XX ст. С. 273, 274, 276, 285, 298.
- ⁴³ Dr. Mentschel zur Katasterfrage // Czernowitzer Allgemeine Zeitung. 1909. Nr. 1678. S. 2.
- ⁴⁴ Landtaglicher Permanenzausschus // Czernowitzer Zeitung. 1909. 10. Oktober. S. 2.
- ⁴⁵ Добржанський О. В. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. С. 344–345; Wagner R. Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina. S. 163, 171, 223.
- ⁴⁶ Добржанський О. В. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. С. 345.
- ⁴⁷ Доклад ландтагу Буковини о проведении дополнительных выборов в ландтаг Буковины. 1911 г. / ДАЧО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 798. Арк. 2, 4–5, 7; Погром русофільства на Буковині // Діло. 1911. 2 травня (19 квітня). С. 1; Після виборів до Буковинського сойму // Діло. 1911. 12 травня (29 квітня). С. 1.
- ⁴⁸ У буковинських політиків // Діло. 1911. 13 травня (30 квітня). С. 1–2.
- ⁴⁹ Добржанський О. В. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. С. 345, 348.
- ⁵⁰ Доклад ландтагу Буковини о проведении дополнительных выборов в ландтаг Буковины. Арк. 1, 2 (зв.); Das Grundprinzip der Zusammensetzung der cisleithanischen Landtage. Landesordnungen und Landtagswahlordnungen. / ÖStA, AVA, MdI, Präs., 31/genege. Kt 2129–1776/1911. D. 23.02.1911. S. 89–102.
- ⁵¹ У буковинських політиків. С. 2.

⁵² Добржанський О. В. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. С. 349.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті ХVІІІ – на початку ХХ ст. С. 374.

⁵⁵ Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу. Івано-Франківськ, 2007. С. 144–167.

⁵⁶ Дашкевич Я. Р. Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Український історичний журнал. 1990. № 10. С. 66, 67.

⁵⁷ Листи О. Озавирського, А. Онищука, [Я.] Оренштайна і В. Охримовича 1907–1916 рр. / ЦДІАУ у Львові. Ф. 382. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 2, 3; Переписка с Министерством внутренних дел о расследовании причин возвращения в Коломью Оренштейна Якуба, владельца украинского книжного магазина в Берлине. 21.08.1924. – 30.11.1925 г. / Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 2сч. Оп. 1. Спр. 245. Арк. 6, 21 (зв.).

⁵⁸ Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу. С. 152.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Там само. С. 248, прим. 50.

⁶¹ Переписка с Министерством внутренних дел о расследовании причин возвращения в Коломью Оренштейна Якуба, владельца украинского книжного магазина в Берлине. Арк. 7, 10–15, 24–38; Переписка с органами полиции о расследовании деятельности представителя Министерства образования ЗУНР – Оренштейна Якуба Сауловича. 12.06.1920. – 20.05.1925 г. / ДАІФО. Ф. 8сч; Оп. 1. Спр. 8с. Арк. 9–13, 17–20.

⁶² Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу. С. 152–153.

⁶³ Прошение Якова Оренштейна о возмещении убытков, причиненных русскими войсками и приложения к нему. 12.06.1917 г. / ДАІФО. Ф. 607. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 1–18.

⁶⁴ Монолатій І. Коломийські книжкові видання 1864–1941 рр. Каталог // Літопис коломицький: науково-популярний вісник музею історії міста Коломиї. Коломия, 1993. Ч. 1. С. 4–27.

⁶⁵ Мухаметшина Н. С. Этническая “символьная элита”: понятие, функции, подходы к исследованию. Режим доступа: <http://www.ethonet.ru/ru/pub/1203-01.html>

⁶⁶ Переписка с Министерством внутренних дел о расследовании причин возвращения в Коломью Оренштейна Якуба, владельца украинского книжного магазина в Берлине. Арк. 21 (зв.) – 22.

⁶⁷ Монолатій І. Новые архивные документы к биографии издателя Якова Оренштайна / История евреев в Центральной и Восточной Европе. Региональные исследования. История еврейских общин / Отв. ред. Р. М. Капланов / Материалы Одиннадцатой

ежегодной международной междисциплинарной конференции по иудаике. Москва, 2004. Ч. 4. С. 38–46.

⁶⁸ Емченко Д. Г. Маргинальний человек в контексте культуры трансграничного региона // Вестник Челябинского государственного университета. Философия. Социология. Культурология. Вып. 11 (149). С. 48.

⁶⁹ Вальдман І. Слово до жидів Східної Галичини // Діялоги. Єрусалим, 1985. № 7–8. С. 67–68.

⁷⁰ Гон М. Израель Вальдман / Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті / Упор. М. Литвин, І. Патер; гол. ред. ради Я. Ісаєвич. Львів, 2009. С. 73.

⁷¹ Там само. С. 74.

⁷² Там само. С. 74–75.

⁷³ Там само. С. 79.

⁷⁴ Пастирське послання митр. Андрея Шептицького до духовенства “О канонічній візитациі” / Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. Том II: Церква і суспільне питання; Книга 1: Пастирське вчення та діяльність. Львів, 1998. С. 125.

⁷⁵ Там само. С. 126.

⁷⁶ Дроздовський І. Тоді в Чернівцях і довкола. Спогади старого австрійця. Чернівці, 2001. С. 181.

⁷⁷ Редліх Ш. Разом і нарізно в Бережанах. Поляки, євреї та українці, 1919–1945. Київ, 2007. С. 23.

⁷⁸ Бусанг Ю. Митрополит Шептицький. Ще один погляд на життя й діяльність. Львів, 2009. С. 21.

⁷⁹ Лендик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів, 2004. С. 217.

⁸⁰ Там само.

⁸¹ Там само. С. 218.

⁸² Від перекладача / Вінценз С. Луни з Чердака / Андрей Шептицький і сучасність: до витоків духовності. Матеріали науково-теоретичної конференції “Митрополит Андрей Шептицький та Гуцульщина”. Коломия, 1997. С. 15.

⁸³ Там само. С. 18–19.

⁸⁴ Там само. С. 20.

⁸⁵ Там само. С. 30.

Abstract

This article analyzes the specifics of interaction of Ukrainian and Jewish political actors in Galicia and Bukovina in the late 19th – early 20th centuries. We find that the few existing manifestations of Ukrainian-Jewish ethno-political dialogue confirmed the formula of achieved compromise between ethnic minorities: “their” political actors protect their own goals and simultaneously cooperate interaction with equal “strangers” on the platform of joint protection of the civil rights of both groups. The author stresses that bilateral cooperation was prevented by the Ukrainian and Jewish versions of cordocentrism and the lack of political platforms aggregated by political actors that would interpret cooperation with an equal “alien” imperative as the successful defense of both groups’ interests from attack by the state and the main ethnicity in the region. We also give arguments to substantiate the thesis that a lack of common large-scale campaigns by ethnic minorities, including the Ukrainian and Jewish minority, aimed at their integration into the ethno-political body as subjects with equal rights, a lack of mutual support in this process showed that their cooperation was situational and did not determine the dominant trends in bilateral or multilateral cooperation.